

Geestelijk verzorger en/of ethicus?

Over normatieve professionalisering en neutraliteit

Op een symposium van de Nederlandse Vereniging voor Bio-ethiek (NVBe) over verschuivende rollen in de ethiekondersteuning bleek dat sommige geestelijk verzorgers zichzelf niet langer geestelijk verzorger maar ethicus noemen. Volgens hen is dat een neutralere term, want niet levensbeschouwelijk of ideologisch gekleurd.¹ In dit artikel staat de vraag centraal of je vanuit een neutrale positie kunt bijdragen aan goede zorg organisatiebreed.

Chantal Sluismans

ALS GEESTELIJK VERZORGER wil ik bijdragen aan goede zorg organisatiebreed. Wat goede zorg is, staat niet van tevoren vast, maar toont zich in de context, de relatie en de praktijk; het goede emergeert uit de situatie (Baart, 2018). Tegelijk dragen geestelijk verzorgers beelden met zich mee over wat zij onder goede zorg verstaan. De-

ze beelden, die gevoed worden door de eigen bestaansethiek en ervaringskennis, sturen het professionele handelen.

Bij het werken aan goede zorg word ik geïnspireerd door het discours van normatieve professionalisering. Eerst ga ik in op dit discours, dat zich richt op werk dat deugd en deugd doet. Daarna laat ik zien dat werken aan goede zorg geen neutrale aangelegenheid is. De organisaties waarin wij werken, vragen om spanningsvolle keuzes. Vanwege de dubbele binding heeft de geestelijk verzorger een unieke positie in de organisatie. Deze positie, waarop ik in tevens inga, biedt eigen mogelijkheden met het oog op goede zorg organisatiebreed. Ik sluit af met de constatering dat neutraliteit ook een ideologische positie is.

Geestelijk verzorger als normatieve professional

Het discours van normatieve professionalisering wil bewust ruimte creëren voor de morele en existentiële hulpbronnen van professionals, omdat deze onmisbaar zijn voor goede zorg en humane organisaties. Hier gaat het om de menselijke, subjectieve en morele kant van professioneel handelen

die veelal impliciet tot uiting komt in de houding van de professional ten opzichte van de bewoner, collega's en de organisatie (Jacobs, Meij, Tenwolde & Zomer, 2008). Deze bestaansethiek is een betrokkenheid die enerzijds gevoed wordt door eigen ervaringen van verbondenheid, zorgzaamheid en betrokkenheid en anderzijds door de eigen levensbeschouwelijke traditie, en die zich richt op een goed leven met en voor anderen (Kunneman, in druk).

De eigen bestaansethiek kleurt de omgang met de verschillende krachtenvelden waar toe professionals zich in hun praktijk hebben te verhouden, zoals de zorgrelatie met de bewoner, samenwerkingsrelaties met collega's, de organisatie met zijn formele en informele hiërarchieën en morele vragen rondom solidariteit, duurzaamheid en rechtvaardigheid in de samenleving (Van Ewijk & Kunneman, 2015, p. 9). Deze krachtenvelden verhouden zich spanningsvol tot elkaar. Wat volgens jou goed is voor een bewoner, hoeft niet overeen te komen met wat die bewoner zelf wil. Wat jij als het goede voor een bewoner ziet, hoeft niet hetzelfde te zijn als wat jouw collega als het goede ziet. Tegelijk verhouden deze relatione-

le, moreel geladen krachtenvelden zich ook spanningsvol tot systemische krachten binnen de organisatie, zoals bedrijfseconomische logica's en de zorgverzekeraarslogica die een 'one size fits all'-denken hanteren.

Normatieve professionalisering is de onderzoekende, reflexieve en lerende omgang met al deze krachtenvelden met het oog op 'werk dat deugt en deugd doet' (Van Ewijk & Kunneman, 2015, p. 14). Het begrip maakt bewust van de waarden- en politieke geladenheid van professioneel handelen. Goed professioneel handelen is de uitkomst van een continu relationeel leerproces waarin de professional werkt aan spanningsvolle verbindingen tussen de verschillende krachtenvelden.

Werken aan goede zorg organisatiebreed: een neutrale aangelegenheid?

Sommige geestelijk verzorgers kiezen ervoor zichzelf ethicus te noemen. Deze benaming veronderstelt volgens hen een neutraliteit die de levensbeschouwelijk gekleurde term geestelijk verzorger niet heeft. Wat houdt deze neutraliteit in? Aan wie komt deze neutraliteit ten goede? En aan wie niet? Kun je vanuit neutraliteit bijdragen aan goede zorg? Onder neutraal versta ik hier 'niet gebonden aan een bepaalde ideologie en/of levensbeschouwing' en 'niet politiek'.

Als geestelijk verzorger draag ik op verschillende organisatieniveaus bij aan goede zorg. Dat gebeurt via individuele contacten met bewoners en medewerkers, maar ook door scholing en het (bege)leiden van verschillende vormen van morele reflectie. Op organisatieniveau denk ik mee over zorggerelateerde kwesties, zoals euthanasie en goede zorg, maar ook over de invulling van leiderschap. Ik agendeer trage vragen op organisatieniveau, zoals een gebrek aan verbinding tussen management en zorgverleners, en initieer een moreel leerproces om deze vraag in bewerking te nemen (Sluijsmans, 2018a).

Vanuit het perspectief van normatieve professionalisering is professioneel handelen in de spanningsvolle context van de organisatie niet neutraal. Zijn zorgverleners in staat tot goed werk volgens hun eigen maatstaven? Wat en/of wie belemmert of bevordert dit? Aan wie komt hun zorg ten goede, en aan wie niet?

Dit debat raakt de kern van ons vak: het waartoe van geestelijke verzorging

Werken aan goede zorg staat niet los van politiek handelen. Organisaties zijn spanningsvolle contexten waarin formele en informele hiërarchieën bepalen wie het voor het zeggen heeft. De vraag: 'Hoe zet ik mijn professionele macht in en ten gunste van wie?', vraagt voortdurend reflectie. Ten diepste spoorde deze vraag aan tot reflectie op het eigen verlangen naar macht en aanzien (Benjamin, 1998).

Vanuit dat perspectief belemmert het veruilen van de naam geestelijk verzorger voor ethicus juist het werken aan goede zorg. Het gevaar is dat er, onder het mom van neutraliteit, keuzes worden gemaakt die voorbijgaan aan het spanningsvolle karakter van de praktijk waarin de vraag naar macht voortdurend aan de orde is, niet alleen op organisatieniveau maar ook bij en in onszelf. Dat roept de vraag op in hoeverre professioneel handelen, onder het mom van neutraliteit, vooral het dominante discours en het recht van de sterkste bevestigt. In dat geval moet het ergste worden gevreesd voor afwijkende stemmen en manieren van denken.²

Dubbele binding: opkomen voor een ideaal

De eigen bestaansethiek wordt gemarkeerd door een zending vanuit een levensbeschouwelijk genootschap of bevoegdheid vanuit de Raad voor Institutioneel-Niet-

Gezonden Geestelijk Verzorgers (RING-GV). Deze dubbele binding – in combinatie met geen behandelaar zijn – maakt de geestelijk verzorger een 'insider-outsider' (Hooks, 1984, preface) in de organisatie.³

De behoefte aan een neutrale identiteit staat niet op zichzelf. De dubbele binding wordt gezien als een restant uit een verzuilde maatschappelijke context en staat ter discussie.⁴ Illustratief daarvoor is dat in 2015 de verbinding met een levensbeschouwelijke traditie is losgelaten in de kerndefinitie van geestelijke verzorging. Vanuit zorggethisch perspectief laat Molenaar (2016, 2018) zien dat daarmee iets wezenlijks is verdwenen uit de kerndefinitie van geestelijke verzorging. Ze vraagt zich af op welke levensbeschouwelijke en/of morele waarden we ons professionele handelen nu baseren en met het oog waarop.

Al eerder heb ik gewezen op een spanning die tot uiting komt in de beroepscode (Sluijsmans, 2018b). Geestelijk verzorgers werken op verschillende organisatieniveaus vanuit een persoonlijk doorleefde spiritualiteit. Wat is de rol van deze spiritualiteit? Enerzijds wil geestelijke verzorging moreel bijdragen aan het goed functioneren van professionals en organisaties, anderzijds is zij gericht op spirituele groei, veerkracht en eigen regie (VGVZ, 2016, p. 10). Enerzijds lijkt het te gaan om een publiek goed dat vraagt om daarvoor op te komen, anderzijds gaat het om geïndividualiseerd spiritueel-psychologisch welbevinden.

De 'insider-outsider'-positie biedt mij een perspectief op de zorgorganisatie dat kritisch-betrokken kan worden ingezet. Regelmatig hoor ik verhalen die niet mogen klinken in de organisaties waarin ik werk. Als organisatieluisteraar ervaar ik een appel dat mij motiveert op te komen voor het ideaal van goede zorg organisatiebreed. De vraag die ik mezelf daarbij voortdurend stel is: hoe ben ik betrouwbaar naar de mensen die mij hun verhaal hebben toevertrouwd en hoe stel ik de kwesties die zij agenderen

aan de orde op de verschillende organisatie-niveaus?

What's in a name?

Dit debat raakt de kern van ons vak, namelijk het waartoe van geestelijke verzorging. Werken aan goede zorg is geen neutrale aangelegenheid. Mijn eigen bestaansethiek in combinatie met de dubbele binding maken het voor mij mogelijk én noodzakelijk op te komen voor goede zorg op de verschillende organisatieniveaus.

De keuze om jezelf 'ethicus' te noemen met het oog op neutraliteit neemt de machtsfactor onvoldoende serieus. Met deze positie wordt bovendien gemaskeerd dat neutraliteit ook een ideologische keuze is. Bewoners, collega's en de organisatie moeten erop kunnen rekenen dat geestelijk verzorgers zich daarvan bewust zijn en daarover transparant zijn. Dat maakt deel uit van hun normatieve professionaliteit (Jacobs, 2020).

Met dank aan dr. Guus Timmerman voor zijn feedback op de verschillende versies van dit artikel.

Dr. C. Sluijsmans werkt als geestelijk verzorger in de ouderenzorg. Met het proefschrift 'Spanningsvol verbinden in een ziekenhuis. Menslievende zorg stimuleren door normatieve professionalisering' won ze de VGVZ Research Award 2018. E-mail: chantal.sluijsmans@thebe.nl.

Literatuur

- Baart, A. (2018). *De ontdekking van kwaliteit. Theorie en praktijk van relationeel zorg geven*. Amsterdam: SWP.
- Benjamin, J. (1998). *Shadow of the other. Intersubjectivity and gender in psychoanalysis*. New York: Routledge.
- Ewijk, H. van & Kunneman, H. (2015). Ten geleide. In H. van Ewijk & H. Kunneman (red.), *Praktijken van normatieve professionalisering* (pp. 9-18). Amsterdam: SWP.
- Hooks, B. (1984). *Feminist theory: from margin to center*. Boston: South End Press.

Jacobs, G. (2020). *Zin in geestelijke verzorging*. Utrecht: Universiteit voor Humanistiek.

Jacobs, G., Meij, R., Tenwolde, H. & Zomer, Y. (2008). Normatieve professionalisering. In G. Jacobs, R. Meij, H. Tenwolde & Y. Zomer (red.), *Goed werk. Verkenningen van normatieve professionalisering* (pp. 7-14). Amsterdam: SWP.

Kunneman, H. (in druk). Bestaansethiek, humanistiek en normatieve professionalisering. In F. Suarez-Muller & J. Duyndam (red.), *De kracht van humanistiek* Amsterdam: SWP.

Molenaar, B. (2016). *Zingeving, snelweg naar welzijn? Een zorgethisch kritisch discoursanalytisch onderzoek naar de formulering van de beroepsidentiteit van de geestelijk verzorger in Beroepsstandaard 2015*. Masterthesis. Utrecht: Universiteit voor Humanistiek.

Molenaar, B. (2018). En wat nu? Hoe geloof en levensovertuiging verdwenen uit de geestelijke verzorging. *Waardenwerk*, 72, 88-104.

Nederlandse Vereniging voor Bio-ethiek (2020). *NVBe-jaarsymposium 'Verschuivende rollen in de ethiekondersteuning' zeer goed bezocht*. Internet: <https://nvbioethiek.wordpress.com/2020/10/14/nvbe-jaarsymposium> (5 mei 2021).

Sluijsmans, C. (2018a). *Spanningsvol verbinden in een ziekenhuis. Menslievende zorg stimuleren door normatieve professionalisering*. Proefschrift. Delft: Eburon.

Sluijsmans, C. (2018b). Een spannend perspectief voor geestelijke verzorging. Het belang-stellend aangaan van trage vragen op organisatieniveau. *Tijdschrift Geestelijke Verzorging*, 92 (21), 44-53.

Vereniging van Geestelijk VerZorgers (2016). *Beroepsstandaard geestelijk verzorger 2015*. Amsterdam: VGVZ.

Noten

1. De geestelijk verzorgers van het Catharina Ziekenhuis Eindhoven introduceerden dit perspectief op 26 oktober 2020 (Nederlandse Vereniging voor Bio-ethiek, 2020).
2. Waar het jarenlang systematisch negeren van afwijkende stemmen toe leidt, wordt duidelijk bij de kinderopvangtoeslagenaffaire.
3. De 'insider-outsider'-positie wordt versterkt door de wettelijk verankerde vrijplaatsfunctie.
4. Zie Tijdschrift Geestelijke Verzorging nr. 93 (maart 2019).